

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
Покренут 1953.

MATICA SERBICA
DEPARTMENT OF LITERATURE AND LANGUAGE

MATICA SRPSKA JOURNAL OF LITERATURE AND LANGUAGE
Established in 1953

Главни уредници

Академик МЛАДЕН ЛЕСКОВАЦ (1953–1978)
Др ДРАГИША ЖИВКОВИЋ (1979–1994)
Др ТОМИСЛАВ БЕКИЋ (1995–1999)
Др ЈОВАН ДЕЛИЋ (2000–)

ISSN 0543-1220 | UDC 82(05)

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Уређивачки одбор

Др ИСИДОРА БЈЕЛАКОВИЋ, секретар, др ЈОВАН ДЕЛИЋ,
др САЊА БОШКОВИЋ ДАНОЈЛИЋ, др БОЈАН ЂОРЂЕВИЋ, др ПЕР ЈАКОБСЕН,
др МАРИЈА КЛЕУТ, др ПЕРСИДА ЛАЗАРЕВИЋ ДИ ЂАКОМО,
др ЖАНА ЛЕВШИНА, др ГОРАН МАКСИМОВИЋ, др ДЕЈВИД НОРИС,
др ПРЕДРАГ ПЕТРОВИЋ, др ГОРАНА РАИЧЕВИЋ, др ИВО ТАРТАЉА,
др СВЕТЛАНА ТОМИН, др РОБЕРТ ХОДЕЛ, др ВИДА ЏОНСОН ТАРАНОВСКИ,
др САША ШМУЉА

Главни и одговорни уредник

Др ЈОВАН ДЕЛИЋ

КЊИГА ШЕЗДЕСЕТ СЕДМА (2019), СВЕСКА 2

МАТИЦА СРПСКА

САДРЖАЈ

Студије и чланци

Др Јелена Н. Пилиповић, <i>Gens aurea</i> . Фанијазам о „роду од златиа“ у Верџилијевим Еклогама и у Плајоновој Држави	341
Др Ифигенија Д. Радуловић, мр Измини Д. Радуловић Петковић, <i>Арисџофан</i> у савременој ђрчкој адајџацији	355
Др Милена С. Зорић, <i>Функција</i> славенизама у раним џраџедијама Јована Сџерије Појовића	371
Др Лидија Д. Делић, <i>Библијске конџрајриче</i> (Томас Ман, Жозе Сарамаџо, <i>Леџек Колаковски</i>)	385
Др Недељка В. Перишић Бјелановић, <i>Први џалас реџејџије Насџасијевиће</i> у прозе	403
Др Кајоко Јамасаки, Башо и Црњански: <i>Хладни џиринач</i> у <i>Песмама сџироџ Јајана</i>	435
Др Љиљана С. Костић, <i>Краљ Милан</i> у књижевном делу <i>Владана Борђевића</i>	449
Др Снежана З. Шаранчић Чутура, <i>Осврџи на дејџе, дејџињско, наивно</i> у есејима и белешкама <i>Момчила Насџасијевића</i>	463
Др Владислава С. Гордић Петковић, <i>Хеминџвеј џриповедач</i> : <i>Старац и море као џарабола о борби</i>	483
Др Светлана Д. Младеновић, <i>Тензија између ејске и романескне форме</i> у <i>Фокнеровом роману</i> <i>Авесаломе, авесаломе!</i>	491
Др Милан Д. Алексић, <i>Традиџија и идеолоџија</i>	515
Др Зорана З. Опачић, <i>Неосимболисџички и неоаванџардни имџулси</i> у џевању <i>Десанке Максимовић</i>	529
Др Томица Т. Мојашевић, <i>Посџмодернисџички изазови Восићевоџ историјскоџ романа</i>	551
Др Мирјана М. Бечејски, <i>Данило Киџ и џносџиџизам</i>	559
Др Душко Певуља, <i>Одјеџи Велике сеобе</i> у џоезији <i>Ђорђа Неџића</i>	581
Др Александра Смирнов-Ђркић, <i>Позноантиџички мучениџи зајадноџ Илирика</i> у хаџеоџрафској књижевносџи	593

Прилози и зраћа

Мср Милица В. Ђуковић, <i>Задаци Мајнице српске и Лейпцига Мајнице српске: Писма Тихомира Осјојића Милућину Јакшићу</i> . . .	615
Мср Маријана С. Јелисавчић и др Милена С. Зорић, <i>Пејт њисама Јована Чокрљана</i>	647

Поводи

Др Драган Ј. Хамовић, <i>Мера звана Иво Андрић</i>	669
Др Зорица В. Несторовић, <i>Пред кријичким издањем њријоведака Иве Андрића</i>	671

Оцене и њрикази

Др Мато Пижурица, <i>Речник бачких Буњеваца или њи Ричник бачки Буњеваца</i>	679
Александар Гаврић, <i>Ризница библиографске зраће</i>	683
Др Виктор Д. Савић, <i>Прилози ањрибуцији и издавању њисарских руку</i>	686
Др Зоран М. Аврамовић, <i>Црњански у српској књижевности, кулњури и њолињици</i>	689
Др Весна А. Матовић, <i>Рода Родин Српски дневник између пропаганде и литературе</i>	693
Мср Александра П. Стевановић, <i>Трагање за земљом снова и светилости. Записи о Индији кнеза Божидара Карађорђевића</i>	696
Др Срђан В. Орсић, <i>Књижевни њрофил ењичног ењење</i>	701
Мср Урош М. Ристановић, <i>Књижевност бисерних минђуша</i>	707
Др Адријана М. Марчетић, <i>Фикција, модернизам и рай</i>	713
Мср Тијана М. Копривица, <i>Дело Иве Андрића</i>	722
Др Јасмина Н. Дражић, <i>Методика насњаве српског језика и књижевности у конњекњиу савремених образовних изазова</i>	730
Радојка Цицимил Реметић, <i>О њоњонимији Пивске жуње</i>	734

In memoriam

Др Јован Делић, <i>Вињомир Вулењић</i> (26. I 1926 – 6. IX 2018)	739
Упутство за припрему рукописа за штампу	743
Contents	749

ПРИЛОЗИ АТРИБУЦИЈИ И ИЗДВАЈАЊУ ПИСАРСКИХ РУКУ

(Љупка Васиљев. *Траџом српске рукописне књиџе XV–XVII века. Из збирке рукописа Радослава Грујића. Атрибуција и утврђивање писарских руку.* Сремски Карловци: Српска православна Епархија сремска, 2018, 208 стр.)*

Недуго по оснивању Одељења за опис и регистрацију рукописа (касније Археографског одељења) Народне библиотеке СР Србије 2. октобра 1961,¹ крајем те године, започет је рад на систематском проучавању и опису збирке протојереја и професора Радослава Грујића (1878–1955). Збирка се налазила у Музеју Српске православне цркве (зграда Патријаршије на Косанчићеву венцу у Београду), тада у близини привремено смештене Народне библиотеке (зграда на крају Кнез Михаилове, данас Библиотека града Београда). Збирка садржи 335 рукописа или њихових делова од XIII до XIX века које је проф. Грујић сакупио на тлу Карловачке митрополије, али је њихово порекло разноврсно, од Свете Горе, преко Македоније, Србије, Босне и Херцеговине до Лике и Славоније. Археографску обраду Грујићеве збирке (закључно с XVIII веком) вршили су проф. Владимир А. Мошин (1894–1987) и млади сарадник Љупка Васиљев (1932). Рад на овој збирци трајао је до Мошинова удаљења из Народне библиотеке (1965) и његова пресељења у Скопље (1967), да би, с промењеним приоритетима, у међувремену замро. Касније се и Димитрије Богдановић (1930–1986) извесно време посветио овој збирци (1971–1975), нарочито њену делу из XIX века. Било је, наима, предвиђено издавање обрађеног материјала у оквиру серије *Опис јужнословенских ћирилских рукописа*.² Пред одлазак у пензију Љупка Васиљев је 1997–1999. организовала поновни рад на Грујићевој збирци, овога пута у сарадњи с Мирославом Гроздановић-Пајић (1931–2002). Од 2000. године до данас трају настојања да се целокупан материјал објави (у међувремену је изишао палеографски албум),³ тако да је ауторка одлучила да сабере свој најкрупнији допринос у обради збирке и изложи га у посебној публикацији.

Монографијом је обухваћено двадесет рукописних књиџа у којима се препознају различити писари, чак 65, међу којима има и добро познатих. То су, пре свега, писари из рачанске радионице, затим чувени *Инок из Далце*, заправо хиландарски

* Текст је прочитан на представљању књиџе у Римској дворани Библиотеке града Београда, 25. јануара 2019. године.

¹ Оснивању Одељења за опис и регистрацију рукописа претходи оснивање Археографске комисије при Савету за културу СР Србије 1959. године. Комисију су чинили професори Владимир А. Мошин, Никола Радојчић, Петар Ђорђић и Блаже Конески. Археографски рад у Југославији организован је према замислима проф. В. А. Мошина, након његова повратка с IV Међународног славистичког конгреса у Москви 1958, где се после дуже паузе расправљало о изради међународног каталога свих словенских рукописа.

² Први том из ове серије написао је проф. В. А. Мошин, *Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрвајске и Коишћарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани*. Београд: Народна библиотека – Српска књижевна задруга, 1971.

³ Мирослава Гроздановић-Пајић. *Рукописи Музеја Српске православне цркве: Збирка Радослава М. Грујића*, књ. 2. Филигранолошки албум. Београд: Народна библиотека Србије – Музеј Српске православне цркве, 2015.

јеромонах Теодор, уз још једног хиландарског писара, и писари из других српских радионица. Овде је, на првом месту, приказан метод атрибуције који је настао и развијан је у Археографском одељењу. У науку га је увела Луција Цернић, дугогодишњи сарадник Одељења.⁴ Атрибутивни метод је подразумевао палеографску анализу карактеристичних писарских потеза – гестова, односно дуктуса, који се препознаје као индивидуални манир свакога писара. Тај метод, што је случај Луције Цернић, може се садржавати из поузданих импресија аналитичара из друге, латиничке културе који ћирилицу не посматра на исти начин као они који је обично читају, дакле – попут визуелне слике, панорамски – али и изоштрено. Рукописи се у оваквом поступку, потом, упарују, што доводи до обједињења писарева дела, а могућа је и идентификација писара раније непознатих по имену, а познатих по делу. У исто време утврђује се блискост међу писарима која упућује на постојање школа или радионица у којима се обучавају различити писари. Писање књига у радионицама, односно скрипторијима, уколико нема забелешки о томе, најсигурније се доказује присуством више руку у једној књизи. Овакву сарадњу међу писарима потврђује цела монографија јер је просечан број преписивача по овде захваћеној рукописној књизи преко три, а, наравно, има примера где их је далеко више. Иначе, Љупка Васиљев целом питању, природно, приступа нешто другачије, мада о томе изричито не говори; пре свега, она и сама припада ћириличкој култури и као врло млада бавила се дословном прецртавањем појединих страница рукописа (а то је посматрање рукописа из другог угла, са становишта његова настајања, писања). Наравно, и она у своме приступу полази од оквирних импресија о дуктусу и обликовању текстуалног блока, с уочавањем карактеристичних писарских потеза и словних решења, али – све време она рукописима приступа и са становишта кодикологије и филигранологије, помоћних дисциплина без којих је поузданост и научна прецизност немислива. Где постоји ликовни материјал, Љупка Васиљев и то зна да искористи.⁵

Ова публикација састоји се из више делова различита обима. Иза уредничке најаве и предговора долази главна целина која за наслов има поднаслов с насловне стране (*Из збирке рукописа Радослава Грујића. Атрибуција и утврђивање писарских руку*) и она се, с кратким резимеом, протеже на 189 страна. Средишњи део књиге има каталожку форму, познату у археографији (смењују се кратки текстови и илустрације). Поднасловне чине називи и основна карактеризација рукописа, са сажетим подацима, инвентарског типа. Потом следе сведени археографски описи, попут оних које су израђивали поједини аутори, не интердисциплинарни ауторски типови, премда су обухваћени различити аспекти инвентарских јединица; наравно, неки само донекле (ту мислимо на језик и правопис, структуру текста и издање релевантних записа којима се преносе поруке, не и језичка материја, што излази из делокруга нашега аутора). Саопштавају се кодиколошке одлике рукописа, често у вези с њиховим датовањем (уколико су писани на хартији, оквирно се одређује време водених знакова од четвртине столећа до ужег интервала од десет година, без залажења у појединости), затим се даје преглед писара по секцијама (по потреби с њиховим битним одликама), подаци о коришћеном мастилу, тип писма и декорација. Сваки је опис праћен пробраним илустрацијама којима су појединачно

⁴ О Луцији Цернић пише Биљана Јовановић-Стипчевић: Археограф Луција Цернић и њен улог у темеље српске културе (1933–1994). *Археографски њрилози* 16 (1994): 437–446.

⁵ Како проф. В. А. Мошин истиче у својим сећањима, Љупка Васиљев се, „поред опште палеографске специјализације“, усмеравала на проучавање „историј[е] рукописног орнамента и минијатуре, као и да постепено формира збирку копија илуминације“ (Сећања на археографски рад у Народној библиотеци Србије. *Археографски њрилози* 5 (1983): 69).

представљени писари, као и присуство различитих заставица, иницијала или историјских записа, по истим начелима како би се формирао палеографски албум. По нашем бројању, у књизи је донето 158 илустрација.

Направићемо кратак преглед рукописа, по реду из књиге. У анонимном писару Смедеревског четворојевањџеља (бр. 88), преписаног у времену, а можда и у близини деспота Стефана Лазаревића (прва четвртина XV века), Љупка Васиљев препознаје хиландарског писара Теодора, у науци раније познатог као Инока из Далше (за истог писара везује се још шест рукописа).⁶ Само још један рукопис је из XV века – Пентикостар из средине столећа (посебан фонд 3-I-127), и у њему Љупка Васиљев диференцира три непозната писара. Наредном, XVI веку припада шест књига с великим бројем преписивача. То су Октоих из прве четвртине столећа (3-I-118) с тројицом писара, Служабник и празнична јевањџеља с Апостолом из прве четвртине столећа (бр. 50), дело попа Ратка Рајковића чији се патронимик делом реконструише, потом Четворојевањџеље из 1534 (бр. 210) с тројицом писара; потписан је „грешни и многолењиви“ поп Радивој, а за једнога писара анализом дуктуса је утврђено да је то „грешни“ поп Оливер из Четворојевањџеља бр. 208 из исте збирке (где се он и потписао), преписаног око 1540–1550. године. Ова двојица заједно су радила у манастиру Никољцу о чему сведочи један запис: „до zde писа поп Ратко, а од zde поче писати поп Оливер“. Псалтир с последовањем из 1563 (бр. 217) писало је осам писара (као некад Вуканово јевањџеље, 1196–1202), а именом се огласио само један: „грешни паче всех человек“ поп Јован. Октоих васкрсни и седмични (3-I-82) већим делом припада другој четвртини XVI века и писао га је један непознати писар, мањим делом припада средини XVII века – тај део Љупка Васиљев атрибуира Киријаку (тј. Тиријаку) Рачанину. Остатак од 12 рукописа припада XVII веку, понекад и с уметцима или додацима из XVIII века. На пример, Псалтир с последовањем (бр. 9) састоји се из четири хронолошке целине које је писало седам писара, међу којима су по атрибуцији, опет, Киријак Рачанин и Гаврило Тројичанин.⁷ У Молитвенику с акатистом Богородици (бр. 34) опет се, поред још једног дуктуса, препознаје Киријаков дуктус у делу рукописа из 1610–1625. године (постоји и мањи додатак, настао око 1725). Киријаков потез Љупка Васиљев препознаје и у рукопису потписаног „многогрешног чрнца Захарије“ из Псалтира с последовањем (бр. 59), писаног у Милешеви 1633 (млађи део књиге је из 1660–1670). Отуда њен закључак да „Захарија“ представља његово малосхимничко име, а десет година касније (1642) он ће се у Рачи потписивати великосхимничким именом, по којем га одраније знамо, као „Киријак Рачанин“ (Псалтир бр. 92). Љупка Васиљев још атрибуира Киријаку Псалтир с последовањем из 1635–1645 (бр. 20) и исти тип књиге из 1640–1645 (3-I-31); затим један део Номоканона епитимијног из 1635–1645. с два листа из Требника око 1675 (бр. 11) у којем се појављује пет руку од којих је у Номоканону једна, по њеној атрибуцији, Христофора Рачанина, а у Требнику Кипријана Рачанина;⁸ такође, део Степена сродства с Номоканоном епитимијним из средине XVII века (бр. 21) писао је Киријак Рачанин. Скупа с Киријаком у Бо-

⁶ Уп. Љ. Васиљев. Ко је Инок из Далше, хиландарски писар прве половине XV века. *Осам векова Хиландара. Историја, духовни животи, књижевности и архивске културе*. Београд: САНУ, 2000, 399–402.

⁷ О овоме писару в. Љ. Васиљев. Ко је илуминатор рукописног Псалтира Гаврила Тројичанина Бечке националне библиотеке бр. 83. *Словенско средњовековно наслеђе. Зборник посвећен проф. Ђорђу Трифуновићу*. Београд: Чигоја-штампа, 2001, 91–107.

⁸ Уп. Љ. Васиљев. Непознати рукописи најпознатијих рачанских писара Кипријана и Христофора. *Рача у култури српског народ*, II. Бајина Башта: Рачанска фондација, 1997, 44–49.

городничнику из 1650–1660 (бр. 223) појављује се, опет по њеној идентификацији, као главни писар хиландарски монах Худи Пахомије (мањи део књиге писан је око 1708–1711). У Часослову из Ремете, писаном средином XVII века (бр. 107), Љупка Васиљев ће опет препознати Худог Пахомија, у групи од чак девет писара. Исти Пахомије сам је, по њену мишљењу, писао Псалтир с последовањем из друге половине XVII века (бр. 75). У Требнику игумана Григорија из претпоследње деценије XVII века (бр. 13) ауторка препознаје Јеротеја и Христофора Рачанина, заједно с једним непознатим писаром. У истом периоду преписане су Беседе св. Јована Златоустог (бр. 18), последња књига с овога списка, у којој Љупка Васиљев издваја две писарске секције, при чему је прва слична брзописном маниру Христофора Рачанина; и овде се, вероватно, ради о Рачанима.

Следе биографија и библиографија аутора и два детаљна индекса – хронолошки и писарски. Захваљујући њима стиче се јасна представа о обухваћеним рукописима, али и о учешћу појединих писара и о пробраним илустрацијама њихова писарско-илуминаторског поступка. Затим, према писарима се у другом индексу разврставају све књиге. Захваљујући запажањима Љупке Васиљев, писаре рачанског круга можемо пратити у распону од преко стотину година, што су, практично, три присарске генерације.

Овакви каталози солидна су основа за даље проучавање старе српске писмености. На пример, озбиљно лингвистичко истраживање било којег од ових кодекса не би се могло замислити без узимања у обзир диференцијације и потом идентификације писара који су овде брижљиво назначени. Ма колико се нама чинило да је средњовековна и уопште стара српска култура анонимна, она је увек дубоко лична, о чему ова књига и сведочи. Увек иза одређеног рукописа стоји одређени човек, а захваљујући проницљивим запажањима нашега аутора, њему неретко знамо име или је учињен први корак ка његовој идентификацији. Уосталом, тако се разумева и пут до настајања рукописне књиге.

Др Викџор Д. Савић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Институт за српски језик САНУ
victor.savic@isj.sanu.ac.rs

UDC 821.163.41.09 Crnjanski M.(049.32)

ЦРЊАНСКИ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ, КУЛТУРИ И ПОЛИТИЦИ

(Мило Ломпар. *Милош Црњански: биографија једног осећања.*
Нови Сад: Православна реч, 2018)

Издавачка кућа „Православна реч“ подарила нам је још једну књигу о великанима српске културе и књижевности. На великом формату, са аналитичким текстом, поезијом, сликама и цртежима уоквирен је научни оглед Мила Ломпара о Милошу Црњанском. Читамо и гледамо нашег књижевника, гледамо и фотографије српских писаца, ту су и градови: Београд, Берлин, Рим, Париз, Лондон, дакле